

ДЕНИ САК МУУНДУ ДАЯРДООДО СТУДЕНТТЕРДИН СӨЗДҮК КОРУН БАЙЫТУУ АРКЫЛУУ КЕП ИШМЕРДҮҮЛҮГҮН ӨНҮКТҮРҮҮНҮН ДИДАКТИКАЛЫК ПРИНЦИПТЕРИ

Аннотация: Бул макалада дене тарбия багытындагы студенттердин кеп ишмердүүлүгүн окутууда дидактикалык принциптерге таянып, болочок квалификациялуу-компетенттүү, профессионал адистерди даярдоонун жол-жобо, ыкмалары тууралуу кеп-кеңештер айтылды.

Аннотация: В этой статье рассмотрены основы дидактических принципов по обучению речевой деятельности студентов по направлению “физическая культура”, также рассматриваются основы дидактических принципов по обучению будущих квалификационно-компетентных профессионалов специалистов

Түйүндүү сөздөр: дидактика, кеп ишмердүүлүк, системалуулук, грамматика, принцип, компетенттүү.

Педагогика илимдеринин доктору, окумуштуу-методист В.И.Мусаева белгилегендей, “билим берүүнүн бардык чөйрөлөрүндө иш аракеттер окуучунун же студенттин негизги билгичтиктерин калыптандырууга багытталат” (5,6). Жогорку окуу жайларда жүргүзүлүп жаткан реформаларга ылайык, студенттердин билим деңгээлин жогорулатуу, жогорку квалификациялуу-компетенттүү профессионал, бүгүнкү жана келечектеги коомдун өнүгүү талабына жооп бере тургандай, дүйнөлүк атаандаштыкка туруштук бере ала турган адистерди даярдоо күндөн-күнгө актуалдуу болууда. Окуу материалдарын өздөштүрүү деңгээлин, өз алдынча таанып билүү активдүүлүгүн, окутуунун натыйжалуулугун арттыруу үчүн окутуунун методдорунун дидактикалык принциптерин туура колдонуу зарыл.

Белгилүү дидакт Я.Н. Коменский аныктаган дидактикалык принциптерди дени сак муунду даярдоодо студенттердин сөздүк корун байытуу аркылуу дене тарбия багытындагы студенттердин кеп ишмердүүлүгүн окутууда орундуу, ыгы менен, жемиштүү пайдалануу оң натыйжаны алып келээри анык. Алар төмөнкүлөр:

- **илимий негиздүүлүк;**
- **окутуунун тарбия берүүчү мүнөзү;**
- **түшүнүп окуу;**
- **жигердүүлүк;**
- **көргөзмөлүүлүк;**
- **системалуулук;**
- **жеткиликтүүлүк;**
- **билимдердин бекемдиги;**
- **теория менен практиканын байланышы ж.б.** В.И.Максимов (1)

“...Окутууга тандалган материалдар **илимий негиздүүлүк** жана **системалуулук принциптерине ылайыктап окутууда аталган** принциптерге таянууда, сөзсүз түрдө, лингвистикадагыдай ар тараптуу, бардык деңгээлдерди – фонетика, сөз жасоо, лексика, фразеологиядан, сөз түркүмдөрү орфографиядан баштап, синтаксис, пунктуация жана стилистикага чейин иреттүү, толук иликтеп, окутуунун анча зарылдыгы жокко эсе.

Анткени **теория менен практиканын байланышы принцибине ылайык**, методикада, айрыкча, дени сак муунду даярдоодо студенттердин сөздүк корун байытуу аркылуу кеп ишмердүүлүгүн өнүктүрүүдө “илимий грамматика менен бирдей деңгээлде эле практикалык грамматика” (К.Биялиев) өзгөчө кызыгууларды туудурат. Грамматиканы окутууда же практикалык грамматикада грамматикалык кубулуштар ээлеген ордуна карата эмес, алардын кептеги ролуна, маанисине, жыштыгына ылайык берилиши талап кылынат...” (К.Биялиев) мисалы: зат атоочтун сан, жөндөмө, таандык категорияларын ж.б.

илимий негиздеринин бүт баарын окутууга сунуш кылбастан, алардын ичинен студенттердин кеп ишмердүүлүгүн өнүктүрүүгө зарыл, практикалык жактан керектүү деп эсептелинген категорияларын алуу бул – окутуунун натыйжалуулугун арттырат. “Ансыз окутуудагы системалык принциби бузулат” дейт окумуштуу К.Биялиев (2) “...Системалуу принциби деп тил жөнүндө система катары түшүнүктүн пайда болушун эсептөө абзел. Бирок ошол **системалуулук принцибин** “системага баш ийип окуу принциби менен чаташтырбоо керек. Системага баш ийип окуу принциби билимдердин, билгичтиктер менен көндүмдөрдүн өз ара байланышта болуп, биринин негизинде кийинкисинин өркүндөп өсүшүндө турат, деп туура баамдап андан ары дидактикада системага баш ийип окутуу принциби жөнөкөйдөн татаалга, белгилүүдөн белгисизге, жакынкыдан алыскыга, жеңилден оорго өтүү эрежелерине таянарына белгилеген. Системалуулук принциби колдонулганда, тил системасынын деңгээлдери ырааттуу, биринин артынан бири: фонетикадан кийинки лексика менен сөз жасоо, андан кийинки морфология менен синтаксис” (К.Биялиев) окутууларын айтат.

Дени сак муунду даярдоодо студенттердин сөздүк корун байытуу аркылуу кеп ишмердүүлүгүн өнүктүрүүдө “...**бекемдүүлүк принциби түшүнүп окуу** менен тыгыз байланышкан. Тактап айтканда, түшүнүп өздөштүрүлгөн нерсе өмүр бою эсте каларын белгилеп”, бул принципти колдонууда төмөнкүдөй иштер жүргүзүлөрүн белгилеген:

“ - окула турган материалдарды активдүү жана пассивдүү түрлөрүнө карай бөлүп, айырмалоо;

- окуу материалдарды белгилүү системага жана логикалык иретке жараша берүү;
- мурда өздөштүрүлгөн темага улам-улам кайрылуу;
- көзөмөлдөөнү жана өзүн-өзү көзөмөлдөөнү колдонуу...”

Дидактикалык принциптер тууралуу Кыргыз Республикасынын Эл мугалими И.Б.Бекбоев (3) өзүнүн белгилүү “Инсанга багыттап окутуу технологиясын теориялык жана практикалык маселелери” аттуу фундаменталдуу эмгегиндеги “Бирдиктүү дидактикалык үч максатты аткаруу позициясында өз сабагын өзү анализдөөнүн схемасы” аттуу главасында төмөндөгүдөй деп чечмелеп берген:

“...Негизги эки суроого так жооп берүү керек: Сабактын натыйжасы кандай? Эмне үчүн натыйжа ушундай?

Анализдөөгө коюлуучу негизги талап: сабакта болгондордун бардыгы канчалык даражада сабактын билим берүүчүлүк, тарбиялоочулук жана өнүктүрүүчүлүк максаттарына туура келгендиги менен аныкталат.

Ал үчүн:

1. Сабактын максаттарынын жетишпегендиги, сабактын акыркы натыйжасынын бирдиктүү дидактикалык үч максатка туура келгендиги анализденет, жаңы материалдын жана мурда окутулуп өтүлгөн материалдын канчалык даражада өздөштүрүлгөндүгү, окуучунун инсандык сапаттарынын калыптанышындагы өзгөрүүлөр аныкталат.

2. Сабактын мазмуну (окуу материалы) анын бардык этабында сабактын билим берүүчүлүк, тарбиялоочулук жана өнүктүрүүчүлүк максаттарын камсыз кыла алабы? Аны аныктагыла.

3. Сабактын окутуу методдору анын бардык этабында сабактын билим берүүчүлүк, тарбиялоочулук жана өнүктүрүүчүлүк максаттарына канчалык туура келе тургандыгын анализденет.

4. Окуучулардын таанып билүү ишмердүүлүгүн уюштуруунун формалары сабактын бардык этабында канчалык даражада анын билим берүүчүлүк, тарбиялоочулук жана өнүктүрүүчүлүк максаттарына туура келе тургандыгын аныктоо керек.

5. Сабактын структуралык бөлүктөрү анын билим берүүчүлүк, тарбиялоочулук жана өнүктүрүүчү максаттарына канчалык туура келе тургандыгын аныктоо керек. И.Б.Бекбоевдин ойлоруна таянуу менен демек мугалим өзүнүн сабагын өзү анализдөөнү үйрөнүү керектигин белгилейбиз.

Буга кошумча эле, айта кете турган нерсе - жогорку окуу жайынын

окутуучусу Ж.Кудайбергенова (5) төмөнкүдөй сунуштарын келтирген:

- "...компетенттүү билим берүүдө мамлекеттик стандарттарды жана окуу программаларын иштеп чыгууда төмөнкү талаптар сакталууга тийиш:
- билим берүүнүн түпкү максатты аныктоонун башатында эле аны көзөмөлдөөнүн жолдорун жана аны баалоонун инструменттерин аныктоо;
- билим берүүдө алынуучу натыйжаны так аныктоо;
- окутуунун жана баалоонун жаңы –инновациялык методдорду киргизүү;
- профессионалдык компетенттүүлүктүн калыптануу деңгээлин аныктап туруу;
- окутуучуларды окутуунун жана баалоонун жаңы инновациялык методдор менен окутууга даярдоо” актуалдуу болуп саналат.

Корутундулап айтканда, дени сак муунду даярдоодо студенттердин сөздүк корун байытуу аркылуу кеп ишмердүүлүгүн өнүктүрүүнүн дидактикалык принциптери маселеси тууралуу алгач ирет сөз болуп отурат. Бул теманы мындан ары тереңдетип изилдөө милдети алдыда турат.

Адабияттар

1. В.И.Максимов 1980-ж.”Еще раз о грамматической теории и практике обучения” Вопросы языкознания 1980, №1.
2. К.Биялиев “ЖОЖ кыргыз тилин экинчи тил катары коммуникативдик багытта окутуу методикасынын негиздери” п.и.д. окумуштуулук даражасын изилдеп алуу үчүн жазылган диссертация. Бишкек .2010ж.
3. И.Бекбоев Инсанга багыттап окутуу технологиясын теориялык жана практикалык маселелери. Бишкек “Улуу тоолор” 2015ж.385б.
4. Ж.Кудайбергенова “Болочок кесипке багыттуу окутуунун дидактикалык негиздери” И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин “Жарчысы” Бишкек 2015ж.432б.
5. В.Мусаева Кыргыз тилин жана адабиятын компетенттүүлүктүн негизинде окутуу. Б.: 2015, 96б.
6. В.Мусаева Кыргыз тилин компетенттүүлүктүн негизинде окутуу. Б.: 2014. 99б.
7. В.Мусаева Кыргыздын чечендик кебин окутуу. Б.: 2013. 303б.